

УДК 821.161.2.

DOI: 10.31471/2304-7402-2019-2(54)-298-304

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЄВАНГЕЛЬСЬКОГО СЮЖЕТУ В П'ЕСАХ
“НА ПОЛІ КРОВІ” ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА “ГОЛГОТА – СТРАСТІ,
СМЕРТЬ І ВОСКРЕСІННЯ ГОСПОДА НАШОГО
ІСУСА ХРИСТА” ГРИГОРА ЛУЖНИЦЬКОГО**

Н. М. Вівчарик

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української літератури; 76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57; тел. +380(342)59-60-74; e-mail: kaf.lit@ukr.net*

У статті проаналізовано художні особливості драм «На полі крові» та «Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа». Доведено, що обидва твори мають містерійні витоки. Вказано, що рецепція євангельських сюжетів і образів залежить від історичні епохи, світогляду письменника, мистецької концепції, жанрової специфіки твору. Григій Лужницький використав прийом «оживлення» біблійної історії. Леся Українка земний шлях Христа подала через ретроспективні спогади Юди Іскаріота, який продав спасителя за 30 срібняків. Виявлено та проаналізовано відмінності між двома варіантами п'єси Лесі Українки «На полі крові». Детально охарактеризовано образ Юди, мотивацію його вчинків, символічні образи і деталі.

Ключові слова: *драма, жанр, сюжет, мотив зради, конфлікт, ретроспекція, образ, символ.*

Упродовж століть Біблія активно впливала на розвиток української культури, зокрема такі її сфери, як література, театр, малярство, музика. Проте у період войовничого атеїзму свідомо ігнорувалися дослідження генези та естетичної вартості християнської традиції на національному ґрунті. Заангажована критика насаджувала читачам неадекватне уявлення про творчість християнських письменників, їм інкримінувалися «ворожість», «буржуазність». Степан Хороб зауважує, що «десятиліттями послідовно і настійливо, сказати б, агресивно в реципієнтів вироблялося доволі неадекватне сприйняття п'єс» релігійного характеру [12, с. 7].

З утвердженням незалежності все частіше з'являються літературознавчі розвідки, в яких із позицій наукової об'єктивності осмислюються теоретичні та історико-літературні особливості релігійно-християнського аспекту художньої творчості. З цього погляду незаперечно наукову цінність мають студії Володимира Антофійчука, Ірини Бетко, Миколи Жулинського, Миколи Ільницького, Анатолія Нямцу, Тараса Салиги, Віри Сулими, Леоніда Рудницького, Степана Хороба та ін. Літературознавці стверджують, що рецепція євангельських сюжетів і образів залежить від

історичні епохи, світогляду письменника, мистецької концепції, жанрової специфіки твору.

В українській літературі першої половини ХХ століття простежується активне осмислення новозавітного матеріалу. У поле зору письменників все частіше потрапляли євангельські події, пов'язані з життям Ісуса Христа, Богоматері, апостолів. Митців цікавили взаємостосунки особистості й натовпу, проблеми фанатизму, зради, їх психологічне обґрунтування. Осмислюючи вічні сюжети та образи крізь призму морально-етичних проблем, письменники проектували їх на тогочасну дійсність.

У своїх п'єсах Леся Українка неодноразово зображувала трагічність земного шляху Ісуса Христа («Одержима», «Що дасть нам силу?», «На полі крові», «Йоганна, жінка Хусова»). А Григора Лужницького літературознавці вважають ініціатором жанру релігійної драми у часи так званого застою, коли найслабшою сторінкою української літератури була драматургія [10, с. 185]. Ідейно-естетичні засади християнського світогляду письменника лягли в основу таких п'єс, як «Посол до Бога», «Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа», «Ой зійшла зоря над Почаєвом», «Сестра-воротарка». Степан Хороб, упорядковуючи антологію української релігійно-християнської драми ХХ–ХХІ століття «Сценічне слово благовісту», подає твори цих авторів як знакові [див. 12], адже вони вплинули не тільки на розвиток літератури, а й театру. Звернення обох митців до біблійної тематики характеризується розмаїттям форм та засобів їх трансформації: розширення і поглиблення євангельських сюжетів, осучаснення часопросторових характеристик, національно-культурне заглиблення у матеріал. Усе це дає підстави для аналізу драматичних текстів у порівняльному ключі та вказує на **актуальність** дослідження. Нашою **метою** є дослідити драми Лесі Українки «На полі крові» та Григора Лужницького «Голгота...» крізь призму біблійної історії про зраду Ісуса Христа одним із апостолів. Для цього необхідно виконати наступні **завдання**: виявити специфіку образного мислення обох письменників; дослідити жанрові, сюжетно-композиційні особливості драм «На полі крові» Лесі Українки та «Голгота...» Григора Лужницького, проаналізувати символічність образів, засоби характеротворення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Літературознавці вказують, що і драматична поема Лесі Українки, і п'єса Григора Лужницького мають містерійні витоки. Цей жанр допускає часово-просторові зміщення євангельського матеріалу, поєднання профанного і сакрального. Із таїнства, яким була містерія в давні часи, вона перейшла як різновид релігійної драми у світський театр. Михайло Ігнатенко підмітив, що у таких творах «дійсність перетворюється в знак недійсності, реальне стає символом-алегорією ірреального, чудесного» [5, с. 137].

У драматичній поемі «На полі крові» розповідається про життя Юди після смерті Христа. Леся Українка домислює життєву історію Іскаріота після того, як він одержав 30 срібняків. Образ Ісуса Христа, його земний шлях подано через ретроспективні спогади Юди Іскаріота. Дія відбувається біля Єрусалима, де Юда обробляє нивку, яку Леся Українка символічно називає «полем крові», адже куплена вона ціною життя Христа.

У драмі «Голгота...» Григор Лужницький використав прийом «оживлення» біблійної історії. Авторська настанова на модернізм виявляється у тому, що Григор Лужницький робить Ісуса однією із дійових осіб і цим передбачає сценічний образ Сина Божого. Автор по-своєму переосмислює євангельські образи Юди, Сатани, Ангела, додає ледь помітні, але надзвичайно суттєві штрихи до біблійних образів Марії Магдалини, фарисеїв. Назва п'єси «Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа» окреслює композиційну структуру твору. Навколо цих подій відбувається нанизання інших євангельських епізодів. Леонід Рудницький вказує, що джерелами твору послужили староукраїнська драма, п'єса польського драматурга Збігнева Орвича та чотири Євангелія [див. 10, с. 196]. На поєднання профанного і сакрального вказує наявність таких містичних дійових осіб, як Сатана й Ангел, які знаходяться біля гори, де має проповідувати Ісус Христос. Таким чином витворюється дихотомічний поділ героїв. Схожий прийом групування дійових осіб можна простежити й у першому варіанті драматичної поеми Лесі Українки «На полі крові», який критики вважають ближчим до містерійної форми, у порівнянні з другим. У 1909 році письменниця надіслала свій твір до «Літературно-наукового вісника», проте її творча уява продовжувала осмислювати драматичний конфлікт. Авторка вирішила суттєво скоротити п'єсу, про що йдеться у листі до редакції: «Весь кінцевий діалог Юди з трьома жінками має бути відкинений (через зміну моєї основної концепції сеї теми)...» [цит. за 11, с. 672]. Письменниця свідомо вилучає сцену, у якій жінки-мироносиці приносять Юді звістку про воскресіння Христа, та монолог Юди, який настільки боїться зустрічі з Ісусом, що вирішує вчинити самогубство. У 1910 році було надруковано другий варіант драматичної поеми. Перший використав для постановки Львівський оперний театр.

«Голгота...» Григора Лужницького теж має два варіанти твору – 1936 і 1950 років. У першому з них Юда став жертвою хитро спланованої фарисеями та первосвященниками провокації: його звинувачують у крадіжці грошей, за які він відповідав як скарбничий. У ремарках-коментарях, зазначено, що фарисеям не треба було докладати надмірних зусиль і довго переконувати Юду [7, с. 39]. У другому варіанті п'єси з'явився образ Сатани.

Леся Українка та Григор Лужницький зосередили свою увагу на художньому дослідженні складної системи суперечливих поглядів щодо

вчинку Юди та його наслідків. Письменниця намагається уникнути упередженого ставлення до головного героя, тому спочатку навіть не подає його імені. Ідентифікувати особу чоловіка, який важко працює на полі, допомагає прочанин. Він, відчуваючи спрагу, просить у головного героя води та з вдячністю благословляє його. Проте розмова набуває несподіваного продовження, і таким чином відбувається поступове «впізнавання» Юди. Дмитро Козій відводить прочанинові роль психоаналітика, «який з допомогою вміло сформульованих питань видобуває з підсвідомості Юди те, що в ній заховалося під сімома печатками» [6, с. 150]. Спочатку подорожній зі співчуттям ставиться до чоловіка, який важко працює на полі, бо теж є землеробом. Юда викликає співчуття, бо він «худий і зниділий» [11, с. 322]. Але подальший розвиток подій вказує на те, що не важка фізична праця забирає сили у головного героя, а внутрішні вагання і сумніви точать його єство.

У п'єсі Григора Лужницького мотивацію вчинків Юди подано через своєрідний діалог-суперечку: Юда-Ангел, Юда-Сатана. Зіткнення сил добра і зла символізує два начала в людині. Сатана, нашіптуючи про щастя, багатство, владу, славу, пошану, спокусив Юду. Г.В.Ф. Гегель підкреслював, що «жадібність була, очевидно, найсильнішою пристрастю Іуди; спілкування з Ісусом не змінило його характер думок у кращий бік» [4, с. 87-88]. Про це свідчать ремарки:

Юда: (*шепче з пристрастю*). Гроші [8, с. 112].

У драмі «Голгота...» двічі зустрічаємо вказівки на те, що Юда оглядає свій дірявий хитон, шнурком пов'язані постолі. Його задум зрадити Христа визрівав тоді, коли Ісус навчав: «Тому говорю вам, не журіться життям вашим, що будете їсти, чи що пити; ні тілом вашим, в що вам зодягнутися» [8, с. 106]. У такий спосіб вибудовується антитеза «земне-небесне», «Сатана-Ангел», «Юда-Месія». Сатана не заперечує, що зрада може стати дорогою до пекла, а тільки додає: «Цей шлях вистелений дзвінками блискучими срібняками... Ти чуєш їх звук, Юдо?» [8, с. 114]. Ангел нагадує про невинну кров на грошах. Накопичення контраргументів в діалогах Юда - Ангел, Юда - Сатана надають твору напруженого емоційно-психологічного звучання. Задоволений сміх Сатани вказує на остаточне рішення. Окрім багатства, Юда прагне відчутти власну значимість, владу: «І що ви зробите без мене, книжники і фарисеї? Без мене, Юди з Каріоту?» [8, с. 120].

На вищий статус розраховував і головний герой твору Лесі Українки:

Все марилося мені – то райська брама,
То золотий престол, а на престолі
Месія в образі того промовця...,
Коло престола гурт його обранців,
щасливих, радісних, і їм слугують
народи всього світа залюбки... [11, с. 334]

Ісусові слова запали Юді у душу в той час, коли він почувався самотнім і втомленим: «Він здалека спокоем і потіхою манив...» [11, с. 336], «як він говорив! Який був голос! Я пригадав те, що давно забув... Згадав свою покійницю матусю, що я маленьким ще зоставсь без неї...» [11, с. 331]. Леся Українка у кількох фразах зуміла подати найважливішу інформацію про Юду до зустрічі із Спасителем: хоча апостол походив із багатой сім'ї, йому змалку не вистачало любові; сину-одинаку перейшли у спадок усі маєтки; юнак неодноразово мав конфлікти із сусідами, з якими позивався «за спаш, за оранку» [там само]. Юда пожертвував своїми статками, сподіваючись отримати у майбутньому вищий соціальний статус. Тому однією з причин зради в обох драмах стало прагнення Юди помститися Учителю за невиправдані сподівання, бажання покращити свій матеріальний стан. Проте коли фарисеї досягли свого, Юда їм більше не потрібен. Тому надзвичайно глибокого значення набувають слова, які звучать з уст фарисея у драмі «Голгота...»: «За зраду не дякують. За зраду платять» [8, с. 138]. Отримані гроші стають тягарем для сумління головних героїв п'єси Лесі Українки та Григора Лужницького. Опинившись у ситуації вибору між добром і злом, духовним та матеріальним, *sacrum* і *profanum*, вони вибирають не вічне, а дочасне. Вчинок Юди письменники трактують як вияв свободи вибору. У «Голготі...» апостол стверджує: «Я вільна людина. Я маю вільну волю. Я можу вибирати» [8, с. 113]. Домовляючись із фарисеями про зраду, Юда наголошує на тому, що він чесний, тому дотримається своєї обіцянки. Проблема зради постає не стільки у релігійному, як морально-етичному ключі. Вчинок Юди сповнений цинізму, оскільки він видає Учителя через поцілунок. Саме це найбільше вражає і викликає огиду в подорожнього з п'єси Лесі Українки «На полі крові».

У обох творах читач помічає численні спроби Юди виправдати себе. Щоб загострити конфлікт Леся Українка навіть порівнює укладену з фарисеями угоду з базарним торгом: «як гуси, як худобу: поторгують і вдарять по руках» [11, с. 339]. Критики вказують, що реалістичні картини селянських буднів накладаються на біблійну історію про 30 срібняків. У такий спосіб Юда намагається пояснити своє бажання компенсувати втрачений маєток. Прочанин розуміє настільки важливо мати власне господарство, тому зі співчуттям слухає самовиправдання Юди, аж поки не довідується про зрадницький поцілунок. З уст чоловіка зриваються прокльони, а фізичною реакцією стає спроба кинути у Юду камінь. Символічним є те, що камінь не долітає, адже зрадник має терпіти муки совісті, які гірші за фізичну розправу.

У п'єсі «Голгота...» Григора Лужницького та першій редакції драми «На полі крові» Лесі Українки Юда, не витримавши докорів сумління, бере до рук петлю. Як зрадник апостол замислює ганебну з християнського погляду смерть – самогубство. Критики припускають, що така розв'язка видалася Лесі Українці надто простою, тому у другому варіан-

ті п'єси вона вирішила залишити грішника покутувати провину: «І після сього ти не завісився?!» [11, 341].

Відмова Лесі Українки від фінальної сцени, в якій Юда намагається уникнути зустрічі з воскреслим Христом, змінює форму конфлікту, перемістивши його із зовнішньої сфери у внутрішню. Літературознавці стверджують, що таким чином письменниця виносить фінал поза межі твору. Не отримавши розв'язки, читач у праві сам домислити її.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Леся Українка та Григорій Лужницький використали біблійний матеріал, інтерпретувавши його відповідно до власного художнього задуму. Григорій Лужницький розглядає проблему зради, безпосередньо описуючи життя Ісуса Христа, його стосунки із апостолами. Тому, будуючи драматичні діалоги, письменник використовує євангельські висловлювання. Леся Українка подає життя Христа опосередковано, адже зосереджується на окремій сцені – спілкування Юди із прочанином. Апостол намагається виправдати себе, а використання біблійного матеріалу стає епізодичним. Письменники зосередилися на проблемі зради та прощення. Заголовки творів «На полі крові» Лесі Українки та «Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа» Григорія Лужницького виступають своєрідними ідейно-смысловими сигналами, які окреслюють конфлікт, часопросторові виміри.

Література

1. Антофійчук В. Образ Іуди Іскаріота в українській літературі. – Чернівці: Рута, 1999. – 104 с.
2. Антофійчук В., Нямцу А. Євангельські мотиви в українській літературі кінця XIX – XX ст. – Чернівці: Рута, 1996. – 208 с.
3. Галета О. На полі крові: Драма-умовчання // Волинь філологічна: текст і контекст. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2016. – № 22: Універсум Лесі Українки – С. 25-38.
4. Гегель Г. В. Ф. Жизнь Иисуса // Гегель Г. В. Ф. Философия религии: В 2^х т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1975. – С. 35-100.
5. Ігнатенко М. Генезис сучасного художнього мислення. – К.: Наукова думка, 1986. – 287 с.
6. Козій Д. Проблема трагічної провини у драматичних творах Лесі Українки // Козій Д. Глибинний етос: Нариси з літератури і філософії. – Торонто – Нью-Йорк – Париж – Сідней: Видання курсів Українознавства ім. Юрія Липи в Торонто, 1984. – С. 139-155.
7. Лужницький Г. Голгота. Муки й смерть Господа Нашого Ісуса Христа. – Жовква, 1936 – 43 с.
8. Лужницький Г. Посол до Бога. – Івано-Франківськ: Плай, 1996 – 248 с.
9. Ненадкевич Є. На полі крові //: <http://md-eksperiment.org/post/20170216-na-poli-krovi>

10. Рудницький Л. Драматургія Григора Лужницького // ЗНТШ. – Т. ССХХІV. – 1992. – С. 185-209.
11. Українка Леся. Твори: В 2 т. – Т. 2. – К.: Наук. думка, 1987. – 727 с.
12. Хороб С. Сценічне слово, освячене благовістом // Сценічне слово благовісту: Антологія української релігійно-християнської драми ХХ–ХХІ століття / Упорядн., авт. вступ. ст. та прим. С. І. Хороб. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2018. – С. 6-64.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 10.09.2018 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Костусяк Н.М.*

**TRANSFORMING A PLOT OF THE GOSPEL IN PLAYS
“ON THE FIELD OF BLOOD” BY LESIA UKRAIINKA AND
“GOLGOTHA – HOLY PASSIONS, DEATH AND RESURRECTION
OF OUR LORD JESUS CHRIST” BY HRYHOR LUZHNYTSKYI**

N. M. Vivcharyk

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
Chair of Ukrainian Literature; 76018, Ivano-Frankivsk, Shevchenko St., 57;
tel. +380(342)59-60-74; e-mail: kaf.lit@ukr.net*

The article has analyzed the literary devices of dramas “On the Field of Blood” and “Golgotha – Holy Passions, Death, and Resurrection of Our Lord Jesus Christ”. It is proved that both literary works have their origins in mysteries. The author specifies that receptions of the Gospel’s plots or characters depend on the historical epoch, the worldview of the writer, the literary conception, and the genre specificity of the literary work. Hryhir Luzhnytskyi used the method of “revival” of the Biblical story. Lesia Ukraiinka described the terrestrial way of Christ through the retrospective memories of Judas Iscariot, who had sold the Savior for the thirty pieces of silver. The author has also revealed and analyzed the differences between the two variants of play “On the Field of Blood” by Lesia Ukraiinka. She thoroughly described the character of Judas, motivations for his actions, symbolic characters, and details.

Key words: *drama, genre, plot, the motive of betrayal, conflict, retro-spection, character, symbol*